

**АНАЛІЗ ТЕНДЕНЦІЙ, ПЕРСПЕКТИВ ТА РИЗИКІВ РОЗВИТКУ СВІТОВОГО РИНКУ
МАШИНОБУДУВАННЯ**

Серед галузей економіки, які можна вважати рушійними силами та основою суспільного прогресу, однією з найбільш важливих є промисловість. Характер та інтенсивність створення і вдосконалення засобів виробництва, забезпечення машинною продукцією всіх інших галузей економіки вносить суттєві якісні зміни в процес економічного відтворення, прискорюючи темпи науково – технічного прогресу, підвищуючи рівень продуктивності праці і, відповідно, ефективність соціально – економічного розвитку країни. Визначення особливостей досліджуваної галузі, перспектив та загроз її розвитку є базовим для подальшої розробки стратегій поведінки підприємств на ринку, оскільки дозволяє формувати уявлення про можливі ключові фактори успіху роботи в даному полі діяльності. Проведення оцінки ситуації галузі, в якій функціонує підприємство, можна віднести до комплексних завдань, без вирішення якого керівники ризикують прийняти такий стратегічний план розвитку, який не відповідає існуючим умовам і не дозволяє підприємству досягти конкурентних переваг.

Дослідженнями світового ринку машинобудування та особливостей умов, в яких воно розвивається, займалися такі науковці – економісти як Шнипко О.С. [1], Жаліло А.Я., Базилук Я.Б., Белінська Я.В. [2], Данилишин Б.М. [3], Аркадер Р. [4], МакІвор Р. [5] та інші, однак існуючий розрив між реальним станом вирішення проблем структурних перетворень машинобудування та теоретичними напрацюваннями, складність, системність цієї проблеми вимагають подальшого опрацювання. Сприйняття машинобудування як виключно машинної індустрії змінюється в результаті численних нових трансформацій в процесі промислової еволюції через вдосконалення засобів виробництва, що дає підстави стверджувати про перехід суспільства від традиційно індустріальної в пост- або надіндустріальну фазу свого розвитку, в якій каталізатором економічного прогресу виступає вже не стільки машинна техніка, скільки принципи технологічної організації виробництва, передусім наукоємна технологія.

Сучасні процеси глобалізації радикально змінюють середовище діяльності машинобудівних підприємств. З'являються нові вимоги до продукції та особливостей виробництва і збуту. Зміна світової промислової парадигми та перехід від індустріального до постіндустріального суспільного устрою тісно пов'язані зі зміною способів організації та технологій виробництва матеріальних благ промисловістю внаслідок бурхливості науково – технічного прогресу та глобалізації економічних відносин. Під впливом цих причин відбувається зрушення від масового виробництва стандартизованих виробів до виробництва унікальних, адаптованих до потреб споживача продуктів, інформація та знання стають домінуючими факторами виробництва, які перетворилися із зовнішніх в ендогенні фактори ефективності. Перетворення у промисловості загалом та машинобудуванні зокрема характеризуються і поступовим переходом до інформаційно – технологічного способу виробництва, що супроводжується широкою інформатизацією, переважанням прогресивних технологій і науково – технічних розробок у системі виробничих факторів.

В якості усталеної тенденції на світовому промисловому ринку є постійне зростання частки у виробництві високотехнологічної продукції (виробництво високотехнологічної продукції щорічно збільшується приблизно на 6,5%, а інших товарів промислового призначення – на 2,4%). Аналізуючи галузеву структуру машинобудування в розвинутих країнах світу протягом останніх десятиліть, легко відмітити підвищення частки продукції електронного машинобудування (включаючи приладобудування) при одночасному зниженні частки виробництва металовиробів, металообробки і частково транспортного машинобудування. Збереження цих тенденцій слід очікувати і в майбутньому, а їх інтенсивність визначатиметься місткістю і насиченістю внутрішнього та світового ринку конкретною продукцією, експортно – імпорнтними показниками економік держав, стратегічними орієнтирами в промислових політиках окремих країн та їх об'єднань.

Найбільш різноманітною промисловістю за структурою та номенклатурою характеризуються економічно розвинуті країни, такі як США, Японія, Німеччина та деякі інші. Менш диверсифікованою є промисловість в невеликих економічно розвинутих країнах Західної Європи, які з метою забезпечення конкурентоспроможності своєї продукції дотримуються шляху більш вузької спеціалізації в міжнародному поділі праці. Стосовно країн, які розвиваються, то в більшості з них активно працюють лише одна-дві галузі, що визначають місце конкретної країни на світовому ринку.

Що стосується виробництва високотехнологічних товарів, які в значній мірі формують становище країни на світових ринках, то згідно з останніми даними Євросоюзу більшості розвинутих країн притаманна певна спеціалізація.

Протягом останніх десятиліть внесок промисловості у створення світового ВВП невпинно зменшується, поступаючись сфері послуг. Наразі розрив між ними сягає двократного розміру на користь останньої. Такі тенденції визначають трудомісткий, але мало капітало – та ресурсомісткий тип розвитку. Також з точки зору функціонально – галузевої асиметрії економічної глобалізації, все більш чітко простежується зростання активності міжнародного руху капіталів, а не матеріальних товарів. З цього можна зробити висновок, що з часом зміниться місце та роль промисловості у ланцюгу створення матеріального продукту та його доведення до масового споживача.

Вплив науково – технічного прогресу проявляється не тільки в зміні якісних характеристик товарів машинобудування, а й в особливостях розміщення та характеру взаємодії підприємств. У провідних машинобудівних державах, таких як США, Японія, Німеччина майже на залишилося машинобудівних підприємств, які випускають кінцеву продукцію та не отримують зі сторони 35-40% комплектуючих виробів. Це приводить до збільшення загальної кількості підприємств, які беруть участь у виробництві.

Якщо розглядати територіальне розміщення підприємств машинобудування, то спостерігається чітка тенденція до розпорошення окремих стадій виробничого процесу як в межах однієї країни, так і в міжнародному просторі. Все більш популярним серед європейських машинобудівників стає перенесення окремих ланок виробничого ланцюга в Китай, Індію та Латинську Америку. В той же час неєвропейський бізнес стає все більш активним в Європі внаслідок численних злиттів компаній. Протягом останніх десятиліть відбувся перехід від експортування кінцевої продукції до перенесення виробництва в ті регіони та країни, де є сформований попит на певну продукцію. Беззаперечним лідером за масштабом ринку є США. Тому багато провідних машинобудівних заводів Японії, Німеччини, Кореї та інших країн прагнуть розмістити там свої підприємства, щоб мати більше можливостей для реалізації.

Зміни на світовому машинобудівному ринку полягають ще й в тому, що великі монополістичні угруповання, які сконцентрували значні виробничі, фінансові, кадрові ресурси, прямо чи опосередковано розподіляють ринки збуту машинобудівної продукції. Тому вихід на зовнішній ринок та успішне закріплення на ньому невеликих та новостворених підприємств ускладнюється. Сподіватися на ефективне функціонування на світовому ринку можна лише за умови роботи в тих напрямках, де є незаперечні досягнення. Для України такими пріоритетними векторами є активізація виробництва авіакосмічної техніки, окремі види енергетичної та електротехнічної продукції, суднобудування, деяких видів продукції важкого машинобудування.

Відбувається систематичне ускладнення машинобудівного виробництва, яке визначає поділ країн на виробників масової продукції та виробників висококваліфікованої наукомісткої продукції. Зазвичай, масове виробництво «передається» в країни, що тільки стали на шлях свого розвитку, в той час як висококваліфіковані виробництва залишаються в розвинутих країнах, які є по суті монополістами досягнень науково – технічного прогресу.

Тому суть державного впливу на діяльність промислових підприємств повинна зводитися до створення умов, при яких підприємства, і відповідно й держава, отримують можливість підвищувати власний технологічний потенціал для зростання продуктивності, досягають максимальних переваг від участі в торгівлі і розвивають власні конкурентні переваги. Для досягнення успіху промислова політика повинна бути направлена на нові сектори, які динамічно розвиваються і є перспективними з точки зору можливостей зростання їх внеску у структуру ВВП. До таких секторів можна віднести і підприємства машинобудування, які повинно задовольняти як внутрішній попит, так і виходити з своєю продукцією на світові ринки.

Отже, найбільш значними факторами, які визначають зміни в світовому машинобудуванні, є наступні [6]: посилення міжнародної конкуренції, яка пов'язана з появою нових виробників та їх тісною інтеграцією в міжнародні ринки; зростання темпів технологічних змін, що веде до скорочення виробничих циклів продукції і примушує підприємства постійно займатися інноваційною діяльністю, вдосконалювати організаційні форми та процеси; покращення економічних показників країн, що розвиваються, дає підстави говорити про виникнення нових ринкових можливостей як для виробництва, так і споживання; екологічні фактори, такі як зміна клімату, виснаження природних ресурсів і забруднення в результаті промислової діяльності певною мірою визначають подальший розвиток машинобудування; регулятивне середовище і цінності громадськості слід розглядати в

якості важливих рушійних чинників змін у структурі та особливостях роботи машинобудівних підприємств.

Ці фактори є обширними і справляють багатосторонній вплив на розвиток обробної промисловості. Розуміння їх природи та особливостей протікання мають важливе значення для аналізу та прогнозування змін, які відбуваються на ринку машинобудування.

На сучасному етапі розвитку економіки вагомим чинником оздоровлення національної промисловості, яка страждає від значного скорочення внутрішнього попиту, може стати істотне розширення зовнішньої торгівлі. Для України цей фактор має особливе значення, оскільки його дія дозволяє прискорити ринкову трансформацію економіки, вихід на світовий товарний ринок, що необхідно для структурної перебудови та модернізації виробництва.

Провівши аналіз обсягів і структури експорту та імпорту вітчизняного машинобудування, можна відзначити, що більшість продукції машинобудівної промисловості імпортується, що є свідченням невідповідності якісних, вартісних характеристик вітчизняної продукції вимогам вітчизняних споживачів.

Результати розрахунків показують, що питома вага продукції машинобудування України в експорті за останні роки становить лише 14-17%, а це є відображенням того, що в структурі експорту України переважає продукція галузей, які виробляють матеріали, в тому числі сировину. Експорт продукції добувної промисловості, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, хімічної і металургійної промисловості, інших неметалевих виробів складала більше 60% загального показника по промисловості, а це характеризує Україну як державу, що лише розвивається.

Якщо розглядати залежність між обсягами імпорту товарів і послуг та ВВП України за період 2002-2009 рр., то отримаємо наступну лінійну залежність (рис.1).

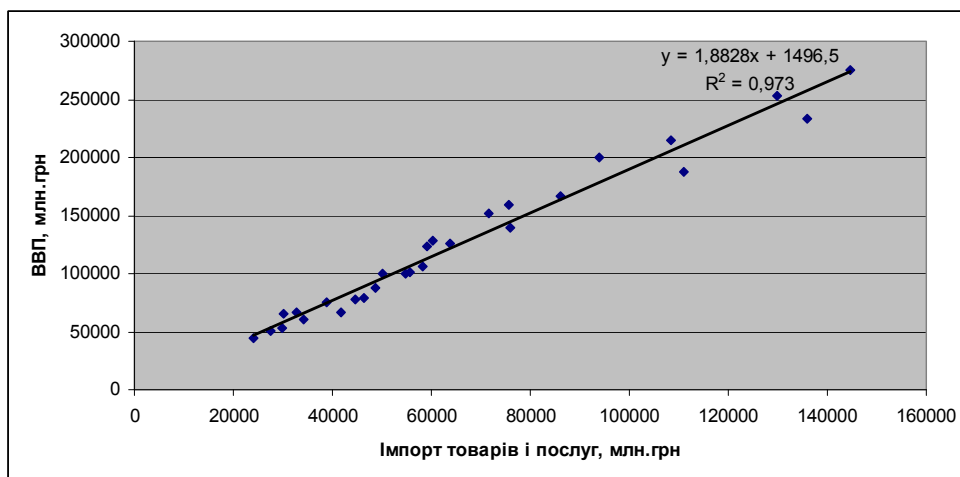

Рис. 1. Залежність між обсягами імпорту товарів і послуг та ВВП (поквартально, 2002-2009рр.)

Отже, при зростанні імпорту, ВВП країни також збільшується, що свідчить про те, що імпорт не заміщує внутрішнє виробництво, а навпаки – стимулює і варто говорити про технологічний (інвестиційний) характер імпорту промислового обладнання та засобів для виробництва. Це твердження підтверджує питома вага в загальному обсязі імпорту продукції машинобудування, яка в подальшому використовуються для виробництва інших видів продукції. Тобто, можна спостерігати тенденцію до переважаючого зростання імпорту інвестиційного спрямування.

Можна виокремити ряд спричинених цими факторами закономірностей розвитку сучасного машинобудування:

- суттєво загострюється конкуренція в глобальних масштабах. Національні виробники вже не розглядаються як забезпечувачі продукцією виключно національного ринку. Сфери охоплення ринків окремими видами продукції різними виробниками настільки переплетені, що доволі часто спостерігається переважання в структурі реалізації окремого машинобудівного підприємства експортної складової над реалізацією продукції на внутрішньому ринку. Також простежується посилення конкуренції не тільки за ринки збуту, а й за доступ до усіх видів ресурсів. Спостерігаючи за особливостями конкурентної боротьби в машинобудуванні, очевидним стає той факт, що вона ведеться не тільки за якісно – вартісними показниками, але й на основі номенклатурної диференціації продукції, що значно підвищує вимоги до рівня кваліфікації кадрів, а також посилює необхідність створення товарів на базі передових технологій;

• значно скорочуються «життєві цикли» окремих видів промислової продукції. Швидка зміна поколінь знань та техніки як кінцевої продукції машинобудування має всеохоплюючий характер, що дозволяє у більш короткий термін та у більш результативний спосіб досягти бажаних економічних результатів. Тому роль інтелектуального ресурсу лише зростає;

• підвищується продуктивність засобів виробництва та праці. Поширення нових інформаційних технологій створює нові можливості для виробників, адже інформація та комунікаційні технології є інструментами, які повинні використовуватися на всіх етапах виробничо-збутового процесу машинобудівного підприємства;

• споживачі стають більш вимогливими до продукції. Підприємства змушені бути уважнішими до вимог споживачів, оскільки останні сьогодні мають більше можливостей, ніж раніше. Посилення конкуренції привело до зростання уваги виробників на задоволенні клієнта як беззаперечної умови виживання в довгостроковій перспективі. Цей чинник зменшує важливість цінних факторів, а також підвищення вимог споживачів до технологічного рівня та якості товарів впливає на те, що рівень конкурентоспроможності продукції все більше залежить від швидкості впровадження технологічних інновацій та вдосконалень в сфері якості. Як стверджує Ронан МакІвор [5], окрім підвищення вимог споживачів до якості продукції, значно зросла інформованість покупців щодо можливості придбання аналогічного товару в інших виробників, можливості використання товару – замітника. Це зумовлює зниження сили такого явища як «лояльність до виробника»;

• сучасна конкуренція в машинобудуванні передбачає поєднання цінового суперництва в рамках існуючих стандартних технологій з нецінковою конкуренцією, яка базується на використанні новітніх технологій, сировини і матеріалів, методів управління і організації виробництва, що дозволяє диференціювати продукцію і наближати її до індивідуальних потреб.

Якщо розглядати розвинуті країни з точки зору наявних тенденцій в машинобудуванні та можливостей подальшого розвитку, можна прогнозувати все більше поширення так званих гнучких інноваційних технологій, що дозволяють ефективно виготовляти продукцію дрібними партіями або навіть в одиничних екземплярах відповідно до змін ринкового попиту. З огляду на ці зміни слід очікувати на підвищення ролі та значення дрібних підприємств як важливого фактора, що забезпечує гнучкість виробництва.

Варто відзначити, що формальну наявність високотехнологічних виробництв та перспективного машинобудування ще не можна вважати неодмінною запорукою успіху національного машинобудування в глобальному масштабі. Такого результату можна й не отримати, якщо крім позитивних тенденцій у розвитку галузі немає сприятливих умов для комерційної діяльності. Ще гіршою для машинобудування є така несприятлива ситуація у валютно – фінансовому секторі, яка спричиняється до постійного масового відтоку грошово – фінансовий та інвестиційних ресурсів, як це має місце в Україні. Глобалізація світової економіки зумовлює ускладнення механізмів забезпечення конкурентних переваг внаслідок постійного посилення конкурентного напруження на світових ринках.

Отже, вітчизняна машинобудівна промисловість повинна трансформуватися та адаптуватися до таких умов ведення підприємницької діяльності, в яких глобалізація та інноваційність є визначальними факторами в конкурентній боротьбі. Виробничі підприємства змушені досліджувати, формувати та активно впроваджувати нові моделі ведення бізнесу, нові методи та використовувати прогресивний інструментарій. Доцільним є проведення подальших наукових досліджень в площині емпіричного аналізу впливу окремих факторів пристосування підприємств до глобальних умов на результативні показники їх господарської діяльності.

Література

1. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації: Монографія / О.С.Шнипко. – К.: Наук. думка, 2003. – 341 с.
2. Жаліло Я.А. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації/ Я.А.Жаліло, Базилук Я.Б., Белінська Я.В. – К.: НІС, 2005. – 388 с.
3. Машинобудування в Україні: тенденції, проблеми, перспективи / Під заг. ред. Б.М. Данилишина. - Ніжин: ТОВ "Видавництво "Аспект-Поліграф", 2007 - 308 с.
4. Rocha A. da, & Arkader, R. Internacionalização e escolhas estratégicas na indústria de autopeças. In A. da Rocha (Ed.). A internacionalização das empresas brasileiras: estudos de gestão internacional.- P. 143-167.
5. McIvor R. Outsourcing Drivers and Future Development/ Global outsourcing strategies: an international reference on effective outsourcing relationships. edited by Peter Barrar and Roxane Gervais, 2006.
6. Manufacturing futures for Europe – a Survey of the Literature carried out within the Framework Service Contract B2/ENTR/05/091 – FC 24 May 2007, final report.

Рецензент докт. екон. наук, професор В.В. Козюк